

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE GEÇİŞ SÜRECİ VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYESİ'NDE MODERN SPORUN KURULUŞU

Betül YARAR

Özet: Cumhuriyet dönemine yön veren pek çok spor kurumunun ve politikasının temelleri I. Meşrutiyet dönemine kadar uzanır. Bu yıllardan itibaren spor yeni bir anlam kazanır. Osmanlıda savaş eğitiminin bir parçası olarak görülen ve bugünkü spor dallarının kökenlerini oluşturan faaliyetler, modernleşme süreci içinde herkesin sağlık ve bedensel disiplin adına yapması gereken spor faaliyetlerine dönüşür. Özellikle ulus-devletin kuruluşuyla beraber, spor vatandaşların katılımı için ulusal bir alan olarak yeniden düzenlenir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti için artık sağlıklı, disiplinli ve vatansever vatandaşlar yetiştirme ve uluslararası arenada ulusal birliği ve varlığı sembolleştirme işlevleri gören etkin faaliyetlerin bir alanıdır. Kurucu seçkinlerin öncelikli beklentileri, spor yoluyla vücutça sağlam ve ahlaklı bir neslin yetiştirilmesidir. Burada kadınların temel rolü ise hem yeni ve bilime dayalı bedensel aktivitelere katılarak modernliğin göstergeleri olmak hem de ulusa sağlıklı evlatlar bahşeden anneler olmaktır. Bu çalışmada, sporun ulus-devletin toplumsal alanı haline gelişi ve Türkiye’de çağdaşlaşma/asrileşme adı altında yaşanan büyük dönüşümün etkisiyle sporda yaşanan anlam dönüşümü ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, modernleşme, spor tarihi, Foucault, kadın sporcular.

Constitution of Modern Sports in Turkey during the Transition from Empire to Republic and in the Early Republican Period

Abstract: Having great influence over the Republican period, many sport institutions and sport politics were going back to the period of First Constitutional Monarchy. Since then, sport has begun to achieve to a new social meaning. Within the modernisation process, being the roots of many present sport branches, sport practices, which were considered as part of military education in the Ottoman period, were transformed into practices that had to be carried out by everyone in order to keep himself-herself in health and form. Especially in parallel to the establishment of the nation-state, sport was reorganized as a national field for all citizenships. For the newly constituted Turkish Republic, sport was turned to be an influential sphere of activity which would function for raising healthy, disciplined and patriotic citizens and for symbolising national unity in the international domains. Main expectations of founding elites were to bring up bodily strong and morally potent generation. Here, the main social role of women were to be symbols of modernity by participating into sport activities and to be good mothers who were capable of giving birth to healthy children of the nation. This paper aims to analyse the emergence of sport as a field of new modern nation state and its changing social meaning under the impact of great social transformation called modernisation in Turkey.

Key words: Turkey, modernisation, history of sport, Foucault, female athletes.

Giriş

Bu çalışmada, Türkiye'nin Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş yıllarında ve erken Cumhuriyet döneminde yaşanan modernleşme sürecinin içinde bir toplumsal alan olarak modern sporun anlam değiştirerek ortaya çıkışı ve kuruluşu analiz edilmiştir. Bu yazıda spor kültürel olduğu kadar siyasal bir alan olarak ele alınmıştır. Çalışmadaki temel izlek ise modernleşme sürecinde bir toplumsal alan olarak modern sporların doğuşu ve gelişimini modern iktidarın ortaya çıkışıyla ilişki içinde nasıl çözümleyebiliriz sorusuna aranan yanıt olmuştur.

Bu bağlamda sporun, yönetim tarafından ülke insanlarının “yurttaş” olarak düzenlendiği yeni toplumsal alanın bir göstergesi olarak algılanması üzerinde durulacaktır. Daha sonra bu kuramsal temelde ilk olarak Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan modernleşme sürecinin spor alanında ne tür dönüşümlere yol açtığı ve modern Türkiye'nin kuruluşu sürecinde değişen yönetim zihniyeti ve buna bağlı olarak iktidar beden ilişkisinin dönüşümü ele alınacaktır. Takip eden bölümde ise erken Cumhuriyet döneminde spor kurumlarının ulus-devlet örgütlülüğü temelinde gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın özgün farkı ise özellikle toplumsal cinsiyete duyarlı bir tarihsel okuma ortaya koyma çabasıdır.

1. Bir İktidar Alanı Olarak Türkiye Spor Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım

Bu çalışmada sosyal değişim süreçlerini birikimsel, doğrusal ve öngörülebilir olarak ele alan klasik tarih yaklaşımı yerine, tarihi “parçalanmış dönüşümler süreci” (fragmented pattern of transformations) olarak ele alan Foucault'cu tarihsel analiz yöntemini öne çıkaracağız (Andrews, 1993, s. 149). Bu bağlamda spor, özgün toplumsal değişim dinamiklerinden ve modern yönetim biçimlerinin gelişiminden bağımsız olmayan bir alan olarak irdelenmiştir.

Dağınık iktidar alanları içeren toplumsal formasyonun söylemsel olarak ve maddi pratikler yoluyla inşa edildiğini vurgulayan Foucault'dan yola çıkarak sporun da bir iktidar alanı olarak ele alınması mümkün hâle gelir. Foucault'ya göre düzenleyici iktidarın etkisi sadece homojen bir özne konumu veya alanı inşa etmek değil, aynı zamanda özne alanını konumsallıkların çeşitliliği yoluyla genişletmektir (Foucault, 1972, 1976, 1990; Rabinow, 1991, s. 10). Farklı toplumsal alanlarda aktörlerin stratejik olarak hareket ettikleri özne konumsallıklarının yerleşmiş biçimleri bulunmaktadır.

Spor alanındaki en önemli iktidar nesnesi bedenlerdir ve bunlar hem bireysel hem de toplumsal bedenler olarak okunmalıdır. Foucault'ya göre beden, modern özneleştirme tekniklerinin alanı olarak kavramsallaştırılırken, biyo-iktidar kavramı bedenin ve benliğin ‘ekonomik’ ve ‘politik’ güçleri üzerinde uygulanan tekniklerin ve yöntemlerin analiziyle ilgilidir. Karşılıklı etkileşim içinde olmalarına rağmen, bedenin politik ve ekonomik güçleri arasındaki

gerilim durumu, onların, özneleri toplumsal inşa sürecine dahil edilmesindeki etkilerinden kaynaklanır. Bedeni disiplin altına alan spor dahil farklı beden ekonomilerinin dayandığı modern teknikler, “güçlere haiz beden”¹ nosyonuna dayanır (Foucault, 1976, s. 155). Dolayısıyla spor, bedensel disiplinin sağlandığı ve çeşitli tekniklerle toplumsal bedenin inşa edildiği alanlardan biri olarak kavranabilir.

Foucault'nun geneolojik² çalışmaları (örneğin Foucault, 1972, 1976, 1990)³ bazı eleştirilere maruz kalmış ve bunun sonucunda Foucault daha sonra “yönetim” ve “yönetim zihniyeti” kuramını geliştirmiştir (Foucault, 1988). Rose'a göre Foucault'nun yönetim kavramı kökenleri yönetim tekniği ve yönetim rasyonalitesi kavramlarına uzanan iki anlamda kullanılabilir. Bunlardan birincisi daha çok “yönetme iradesi” (will to govern) nosyonuyla ilişkilidir ve bu anlamda bireylerin kendi davranışlarını ve başkalarının eylemlerini yönlendirmekte kullandıkları stratejileri, teknikleri, prensipleri ve amaçları açıklar. İkincisi ise daha çok yönetim sorununa dikkat çeker. Burada iyi yönetim nasıl olmalıdır, kim yönetilmelidir, yönetim nasıl meşrulaştırılabilir ve kim yönetmelidir gibi bir dizi soruya işaret edilir. Rose'a göre bu biçimiyle yönetim kavramı, bir yandan bireylerin eylemelerinin moral temelinin, öte yandan farklı özne konumsallıkları olarak dağınık alanları içeren toplumsal formasyonun analizini içerir. Burada yönetim sadece devletin yönetimi anlamında kullanılan siyaseti içermez. Yönetim bir yandan belirli bir toprak parçasına ve nüfusa dair meselelerin düzenlenmesini, diğer yandan farklı otorite biçimlerine uygun eylem alanlarının ayrıştırılmasını ifade eder (Rose, 1993, s. 288). Dolayısıyla temel meselelerden biri farklı toplumsal uzamların (aile, devlet, piyasa, vs.) nasıl birbirleriyle ilişki içinde ama ayrı alanlar olarak kurulduklarıdır.

Kısaca Foucault'nun sunduğu kavramsal çerçeveden hareket edecek olursak, modern sporların ortaya çıkışını modernleşme ve modern iktidar tekniklerinin oluşum sürecinin önemli bir parçası olarak irdeleyebiliriz.

¹ Foucault, modern disiplin tekniklerinin Hıristiyanlık'taki yönetsellik ve disiplin anlayışından farklı olarak, bedeni pasifleştirmeyi değil, bedenin içerdiği güçleri açığa çıkartmayı hedeflediğini ve iktidar ilişkilerinin bunun üzerinden işlediğini anlatır (Foucault, 1976).

² Foucault “geneoloji” kavramıyla temelde doğrusal ve ilerlemeci tarih anlayışını reddeder. Bunun yerine geliştirdiği tarih anlayışına göre ise tarihsel analiz çok katmanlı ve araştırdığın olguya göre değişik evrelerde ele alabileceğin ve gelecek açısından ön görüde bulunmaktan çok, geçmişini bugün anlamak ve eleştirmek üzere irdelemekle sınırlı bir faaliyet alanıdır. Herkes bugünü meşrulaştırmak için özgün bir tarih ortaya koyarken, Foucault'nun asıl derdi günümüz iktidar ilişkilerini gayri meşru kılmak için tarihsel analize başvurmasıdır (bk. Dean, 1994).

³ Buradaki temel eleştiri devletin ihmal edilmesi ve iktidar mekanizmalarının tamamen yatay ele alınmasıdır.

2. Osmanlıdan Cumhuriyete Yönetim Zihniyeti ve İktidar Kurma Tekniklerinin Değişimi

Türkiye'nin modernleşme serüveninin kökleri Tanzimat'a kadar uzansa da, onun bir toplumsal formasyona dönüşümü ve yapısal/kurumsal bir biçim kazanması ulus devlet projesi temelinde ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra gerçekleşmiştir. Geç dönem Osmanlı elitinde başlayan zihni ve yönetsel değişimler ulus devletin ortaya çıkışıyla yeni bir biçim kazanmıştır. Bu süreç içinde temel kırılma noktası ise kurtuluş savaşıyla başlayan ve Cumhuriyetin kuruluşuyla devam eden erken Cumhuriyet dönemidir. Bu dönemde reformlar yoluyla Osmanlı İmparatorluğunu "kurtarmak" düşüncesi terk edilmiş, yeni bir rejime radikal bir geçiş fikri ağırlık kazanmıştır. Tarihsel olarak ulus devlet projesini öne çıkaran genel siyasal konjonktürün temel ögesi, Osmanlı topraklarının kolonileştirilmesi girişimleri, yeni bağımsızlık hareketleri ve ulus devletlerin yükselişine paralel olarak zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu iktidarındır (Boratav, 1988, ss. 11-15). Osmanlı'nın yarı bağımlı ekonomisinin getirdiği sorunlardan kaynaklanan nedenlerle, yerli bir burjuvazi sınıfının olmayışı, siyasal liderlik mücadelesinin ve devrim sürecinin eski sınıflarla yerli burjuvazi arasında gerçekleşen bir sınıfsal mücadele zemininde ilerlemesine imkan tanımamıştır (Keyder, 1993). Bunun yerine asıl mücadele askeri-sivil devlet bürokratları ve eğitilmiş entelektüellerle din adamları ve yerel iktidar grupları gibi geleneksel sınıflar arasında merkezi iktidarı ele geçirmek hedefiyle gerçekleşmiştir. Böylece toplumsal değişim ve devrim süreci askeri ve sivil bürokrasinin ve orta sınıf aydınların liderliğinde ve yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilmiştir. Bu temelde dönüşümün siyasal boyutu egemen olmuş veya dönüşüm süreci üst siyaset tarafından belirlenmiştir. Pek çok açıdan Türkiye'nin modernleşme serüveni Batı modernleşmesinden ayrı düşünülemezken, bu açıdan belirli farklılıklar taşımaktadır. Bu bakımdan, Türkiye'deki ulus-devlet projesi, öznesi "halk" olan bir yönetim biçimini önererek yönetim zihniyetini değişime zorlasa da, onun Batı'dakinden farklı olarak öne çıkan özellikleri devlet merkezli oluşu, seçkinciliği ve otoriterci eğilimleridir (Ahmad, 1999, s. 74). Böylece halk veya ulus artık devletin ve modern iktidar kurumlarının temel yönetim nesnesi olacaktır. Bu süreç ifadesini İslamcılıktan ulusalcılığa geçişte bulan bir söylemsel kaymayı da içermektedir. Bu aynı zamanda söylemlerin öznelinin de değişimi demektir. Türkiye Cumhuriyeti din olgusu yerine bilimsel bilgiyi ve pozitivist söylemi yerleştirmeyi önemli gördüğü ölçüde, değişime direnen sosyolojik güçler açısından din, temel bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca popüler sınıflar içerisinde İslam, seçkin modernleşmeye karşı duyulan kuşkunun temellendiği zeminlerden biri olmuştur. Bu kültürel öge toplumsal olarak sporun gelişimine karşı direnen bir beden kültürünü de içinde barındırır. İslam ve Osmanlı seçkin kültürü, bedensel hareketliliği ve bedene dayanan üretim faaliyetlerini daha çok alt sınıflara özgü görür (Akın, 2004). Buna göre kilo almak bir üst sınıf göstergesi, bir zenginlik ve refah sembolüdür.

Osmanlı döneminde, modern anlamda bireyi disipline etmek üzere ve toplumsal sağlık için bir pratik olarak spor şeklinde bir anlayış, yaklaşım ve tanımlama yoktur.

Modern yönetim zihniyetine geçişin sembolü olan yeni rejim, taşıdığı popülist unsurlara ve liberalleştirici etkilere rağmen, tek parti rejimiyle devletin bütünleştiği merkezîyetçi bir devlet anlayışına sahiptir. Türk modernleşme tarihinde yeniliğin öncüsü seçkinler ile halk arasındaki gerilim, spor alanında da kendini gösterecek ve spor, modernleşmenin bir göstergesi olarak seçkin sınıfların kültürel sermayesinin bir parçası haline gelirken, geniş toplumsal kesimler için gündelik yaşamlarında ve anlam dünyalarında bir “boş gösteren” olmaya devam edecektir.

3. Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Spor

3.1. Son Dönem Osmanlı Fiziki Kültür Politikaları

Modern anlamda beden terbiyesi olarak spor, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde üzerinde çok durulan, önemsenen bir unsurdur. Beden terbiyesinin fikir babaları ve uygulayıcıları arasında iki isim öne çıkar: Selim Sırrı⁴ ve Rıza Tevfik. İmparatorluk döneminde gündelik alışkanlıklar, yasaklar ve gelenekler dolayısıyla rağbet ve saygı görmeyen bedensel hareketliliğe, bu iki öncünün girişimiyle itibar sağlanmaya çalışılır. Spor bedensel hareketlilik, sağlık, canlılık ve ilerleme düşüncesini ilham eden bir pratik olarak II. Meşrutiyet döneminin açılımlarından biri sayılır. Geç imparatorluk döneminde beden terbiyesi ile ilgili açılımlar, Batı'daki gelişme seyrini takip etmiştir (Akın, 2004).

Modern beden terbiyesi Osmanlı topraklarında ilk kez askeri okullar bünyesinde uygulanmıştır. 1860'ların ilk yarısından itibaren, basit fiziki hareketler ve mücadele sporları öğretimi, askeri okulların müfredatlarına girmiştir. Jimnastik dersleri 1869'daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 23. maddesiyle bütün rüştiyeler için zorunlu kılınmıştır. Derslerin amacı, vücut kusurlarını düzeltmek ve sağlığı korumaktır. 1870'lere doğru, bazı sivil okullar da jimnastik derslerini

⁴ 1874'te doğan Selim Sırrı (Tarcan), Türk sporunun teşkilatlanmasına yönelik çalışmalarıyla da anılmaya değer bir eğitimcidir. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne (CIO) daimi üyesi olduktan sonra, Türk sporcularının uluslararası düzeyde Türkiye'yi temsil edebilmelerinin yolunu açmıştır. 1909'da Cemiyetler Kanunu'nun çıkışıyla yasal engeller ortadan kalkar ve Osmanlı Olimpiyat Cemiyeti kurulur. Cemiyet, 1909'da CIO'nun Budapeşte'de yapılan toplantısında Selim Sırrı tarafından temsil edilir. 1911'de Kopenhag'da yapılan toplantıda Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912'de Stockholm'de yapılacak Olimpiyat Oyunları'na iki sporcuyla (Vahram Papazyan ve Mıgırdıç Mıgıryan) katılmasına izin verilir. Sonraki olimpiyat oyunları savaş nedeniyle yapılamaz. 1920'dekine ise Osmanlı İmparatorluğu davet edilmez (Yarar, 2009a, 2009b, 2005, 1999).

riyazet-ı bedeniye adı altında zorunlu ders olarak programlarına alırlar. Genel kabule göre, bu okulların öncüsü birçok yeniliğin ilk uygulayıcısı olan Mekteb-i Sultani'dir. Mekteb-i Sultani sadece okullardaki beden terbiyesi faaliyetleriyle değil, okuldaki beden terbiyesi faaliyetlerinin halka açık özel gösterilerle sergilenmesi yoluyla da modernlikle ilişkili yeni spor anlayışını ve modernitenin bedenle ve bireyle kurduğu yeni ilişkiyi halk içinde yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu faaliyetler öncelikle gayrimüslüm öğrencilerin ilgisini çekmiş, zamanla Müslüman öğrenciler arasında da yaygınlaşmıştır (Akın, 2004, s. 51).

Doğu'daki aşiretlerin padişaha bağlılıklarını sağlamak ve sürdürmek için, aşiret mensuplarının çocuklarını eğitmek amacıyla 1892'de açılan Aşiret Mektepleri'nin eğitim programlarına "ayak talimi" derslerini dahil etmesi imparatorluğun son döneminde gerçekleştirilen bir diğer önemli adımdır. Burada ders veren Selim Sırrı'ya göre bu mekteplerdeki öğrenciler ayak talimi dersleri sayesinde, vücut sağlıklarına özen göstermeyi öğrenecek ve disiplin altına alınacaklardır (Akın, 2004, s. 52).

II. Abdülhamid Dönemi, istibdat devri olarak anılmasına rağmen, fiziki kültüre verilen önemin artması, Osmanlı sporcularının bazı uluslar arası yarışmalara ilk kez katılmaları, spor kulüplerinin kurulması, modern spor dallarının bazılarında müsabakalar tertip edilmesi, padişahın bedensel faaliyetlere ve spora verdiği değeri gösterir. Örneğin, padişahın himayesinde olan Mekteb-i Sultani, birçok spor etkinliğinin öncülüğünü yapmıştır. Bunun yanında, şimdiki Beşiktaş Jimnastik Kulübü (1903), Galatasaray (1905), Fenerbahçe Kulübü (1907) gibi kulüpler bu dönemde kurulmuşlardır. Ancak, her tür kolektif pratiklerin tehlikeli görüldüğü bu dönemde, aynı anda çok sayıda insanı bir araya getiren bu faaliyetler denetim altında sürdürülmüştür. II. Meşrutiyet ilanı ile başlayan yeni dönem, her alanda olduğu gibi, sportif faaliyetler alanında da özgürlüklerin, yeni açılımların gündeme geldiği bir süreç olmuştur. Artık devlet, beden terbiyesi ve spor meselesini bir program çerçevesinde ele almaya başlamıştır. Varlıklı sınıf da faaliyetlerine hız vermiş ve yeni spor kulüplerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Bir ilk olarak, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde spor kulüpleri kendi aralarında müsabakalar düzenlemeye başlamışlardır. Sırasıyla, İstanbul Futbol Birliği (1903-1910), İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi (1910-1914), Cuma Ligi (1913-1915), Cuma Birliği (1915-1919), Türk İdman Birliği (1919-1923), Pazar Ligi (1920-1922) spor kulüplerini lig organizasyonları altında toplamaya yönelik girişimlerdir (Yarar, 2009a, 2009b, 2005, 1999). Kurthan Fişek, İstanbul Futbol Birliği'ni ilk federatif örgütlenme olarak niteler. Bu örgütlenme sayesinde, kulüplerin sistemsiz biçimde karşılaşmalar yapmak yerine, planlı programlı bir düzenlemeye tabi olduklarını söyler (Fişek, 1983, s. 2178). Sporu bedensel sağlık, rekabet ve boş zaman etkinliği gibi amaçlarla

yapan bu tür organizasyonlar, I. Dünya Savaşı öncesi yerini beden terbiyesini militarist eğilimlerle uygulayan organizasyonlara bırakmıştır.

Kurthan Fişek, II. Abdülhamid döneminin beden politikalarının halkı kontrol altında tutmaya yönelik denetleyici tavrına karşı oluşan tepkinin ürünü olan sportif etkinliklerden de söz eder. Beden eğitimi adı altında okullarda uygulanan İsveç-Alman jimnastiğinin alternatifi, öğrencilerin futbol ve basketbola yönelmeleridir ona göre. Mekteb-i Sultani ve Robert Kolej'li öğrencilerin boş zamanlarında kendi aralarında futbol ve basketbol karşılaşmaları yapması, bu dönemde gelişen futbol kulüpleri ve karşılaşmalar bu tepkinin bir sonucudur (Fişek, 1983, s. 2178).

Dolayısıyla modern anlamda sporun gelişmesi Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde başlayan modernleşme süreciyle seyreder. Bu şekilde spor, savaşa katılacak özel askerilerin eğitimi için uygulanan veya kır kökenli bazı halk etkinlikleri bağlamında şekillenen bir faaliyet türü olarak ele alan geleneksel anlayıştan çıkar ve özellikle eğitim kurumlarıyla örgütlü hale getirilen ve yaygınlaştırılan beden terbiyesi faaliyetleri ile nüfusun sağlık ve eğitimi amacıyla uygulanan bir disiplin tekniğine dönüşmeye başlar.

3.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Spor

Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim kurumlarıyla başlayan modernleşme hareketleri, modern sporun okullara girmesiyle bu alanda da kendisini gösterir. Erken Cumhuriyet dönemindeki asıl gelişme ise spor alanında yaşanan ulus-devlet temelli bir kurumsallaşma sürecidir (Yarar, 2009). Spor, devlet için artık sağlıklı, disiplinli ve üretken vatandaşlar yetiştirme ve uluslararası arenada ulusal birliği sembolleştirme işlevleri gören etkin bir faaliyet alanıdır. 1923'de Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra Osmanlı Olimpiyat Cemiyeti kendini fesheder. Meşrutiyet idaresine çalışkanlığı ve bilgisiyle kendini kabul ettirmiş olan Selim Sırrı Tarcan, Cumhuriyet döneminde de çalışmalarını sürdürmektedir. Feshedilen cemiyetin yerine, Ali Sami Yen ve Burhan Felek ile birlikte Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'ni kurarlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmen davet edildiği ilk olimpiyat oyunu 1924'te Paris'te yapılandır (Çapan, 1999, ss. 108-110). 1928'de de Türkiye Cumhuriyeti Amsterdam'daki olimpiyat oyunlarında temsil edilir. Genç Cumhuriyet'in içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı, 1932'de Los Angeles'te yapılan Olimpiyat Oyunları'na Türk kafilesinin katılmasını engeller.

Fişek, Cumhuriyet dönemi spor yönetimini dört aşamada ele alır:

1922-36 arası Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı dönemi. Bu dönemin özelliği, Türkiye'nin ilk kez uluslararası spor müsabakalarına katılmasıdır.

1936-38 arası Türkiye Spor Kurumu dönemi. Daha ilk kurulduğunda CHP'ye yan-örgüt olarak bağlanmış olan kurum, sporun devlet denetiminde olduğunun resmen kabul edildiğini göstermektedir.

1939-45 arası Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü dönemi. Bu dönemde beden terbiyesi mükellefiyeti gibi bir uygulama ile II. Dünya Savaşı'nın yarattığı gerelim, fiziki kültür politikasına yansımıştır.

1946 sonrası Gençlik ve Spor Bakanlığı dönemi. Kitlesel sporlar ve savaş sporları alanındaki zorunlu uygulamalara son verilmiştir. Spor yönetimi bugünkü biçimini almaya başlamıştır (Fişek, 1983, s. 2180).

Erken Cumhuriyet döneminde faaliyet gösteren spor kulüplerinin çoğu Meşrutiyet döneminde kurulanlardır. Hatta, Cumhuriyet'in kurucu seçkinlerinin beden terbiyesi ve sporla ilgili düzenlemeler konusundaki projeleri, Meşrutiyet dönemindekinden bile zayıftır başlangıçta.

Cumhuriyet yönetiminin, sporun kurumsallaştırılması yönünde attığı ilk ve en önemli adım, 1921'de kurulan İdman İttifakı Heyet-i Muvakkatesi'dir. Heyet, İstanbul'daki spor kulüplerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. İsviçre Spor Federasyonu'nun organizasyon biçimine benzer şekilde tasarlanmıştır. Statüsü itibarıyla geçici olan bu kurum, yerini 1922'de kalıcı olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na (TİCİ) bırakmıştır. İlk kurulduğunda spor kulüplerinin yarı bağımsız bir örgütü olan TİCİ, Kurtuluş Savaşı'nın bitişiyle birlikte, tüm spor işlerini koordine eden tek yetkili organa dönüşmüştür (Fişek, 1980).

TİCİ'nin faaliyetleriyle, Cumhuriyet döneminde spor yurt sathına yayılmış ve dalların sayısı artmıştır. Bu şekilde spor kulüplerinde futbolun egemenliği bir ölçüde kırılırken, atletizm, güreş, basketbol, halter, bisiklet, binicilik, boks, yelken, hokey, eskrim, tenis ve voleybol federasyonları kurularak uluslararası federasyonlara üyelik için başvurular yapılır. Öte yandan, federasyonlar bünyesinde faaliyet gösteren branşlar göz önüne alındığında, ata sporlarından sayılan dallardan sadece güreşin öne çıkarıldığı, bunun yanında batı kökenli modern sporlara ağırlık verildiği görülmektedir. Genç Cumhuriyet'in hızlı batılılaşma ve modernleşme hamlesiyle tutarlı bir yaklaşımdır bu.

Hokey, tenis, bisiklet gibi sporlar seçkin bir azınlığın ilgi gösterdiği ve faaliyette bulunduğu alanlardır. Gayrimüslimler; yönetici sınıfa mensup ailelerin çocukları; eski sporcular; spor kurumlarının yöneticileri veya onların

yakınları bu branşların gelişmesini sağlayan dinamik unsurlardır⁵. Zamanla sermaye sahipleri ve yerli-yabancı kurumların desteğiyle semt ve okul kulüpleri kurularak, kitle ilgisinden yoksun bu branşlar yaşatılmaya çalışılacaktır.

Yerine getirdiği işlevler düşünüldüğünde, devletten bağımsız olarak var olabilecek bir örgüt olan TİCİ, tek parti yönetiminin merkezîyetçi tavrının etkisiyle devletin fiziki kültür alanındaki resmi politikalarının yürütücüsü olmanın dışında bir işlev üstlenmemiştir. Başka birçok kurumda olduğu gibi, TİCİ'nin de üst düzey yöneticilerinin çoğu bürokratlar ya da siyasi elite yakın ilişki içinde olan kimselerdir. Bu organik bağ, beden terbiyesinin halk terbiyesi seferberliğinin önemli bir uzantısı olduğu anlaşıldıkça daha da kuvvetlenmiş, devletin sportif etkinliklere ve beden politikalarına doğrudan müdahalesi artmıştır.

Cemiyet'in 1924'te toplanan ilk kongresinde Atatürk'e "hami reislik", İnönü'ye ise "fahri reislik" verilmesi kurumun devletle olan ilişkisinin bariz göstergelerinden biridir. 1930'larda ortaya atılan Türk Tarih Tezi, spor alanında etkisini Türklerin yüzyıllara dayanan başarıları ve yeteneklerini öne çıkaran bir söylemin ortaya atılması biçiminde göstermiştir. Akın'ın da belirttiği gibi bu çerçevede Türklerin birçok spor dalının yaratıcısı, isim babası olduğu ve hatta spor kelimesinin bile ilk kez onlar tarafından kullanıldığı ileri sürülmüştür (bk. Akın, 2004).

Bu dönemde Almanya'dan Carl Diem gibi beden terbiyesi eğitimcileri Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye'de beden terbiyesi ve spor faaliyetlerinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. "O yıllarda Ankara'daki Gazi Terbiye Enstitüsü Alman hocaların en fazla mesai yaptıkları kurumdur. Davet edilen Alman hocalar arasında en önemlilerinden biri Carl Diem'dir. Diem'in raporunda, çocuklar ve gençlerin bedensel eğitime ağırlık verilmiştir. 1933'te Gazi Terbiye Enstitüsü'ne öğrenci olarak giren Faik Gökay, Alman hocalardan Prof. Kurt Dainas'ı da hatırlamaktadır (Faik Gökay, görüşme, 2007, İstanbul)" (Cantek ve Yazar, 2009 içinde). Dainas'tan başka, Alman kökenli bir kadın eğitmeni de hatırlamak gerekir. Dainas atletizm dersleri verirken, bu eğitmen, ritmik jimnastik dersleri vermektedir (Pakize Gökay, görüşme, 2007, İstanbul) (Cantek ve Yazar, 2009). Ancak spor eğitimi alanında Almanlar tek değildir. İsveçli hocaların da faaliyette buldukları bilinmektedir. Bu hocalar geleceğin etkili Türk hocalarının eğitime öncülük etmişlerdir.

1936 yılında Gazi Terbiye Enstitüsü ilk kız öğrencilerini kabul eder ve Berlin'de yapılan olimpiyat oyunlarına iki Türk kadın sporcu, Halet Çambel ve Suat Aşeni (Tarı), katılır. Eskrim dalında yarışan iki kadın sporcu dereceye

⁵ Bourdieu'nün spor dallarına dönük tercihler ile sınıfsal farklar arasında ilişki kuran yaklaşımı ve kültürel sermaye olarak spor faaliyetlerinin analizi için bk. Bourdieu, 1988; Featherson, 1996; Yazar, 2005, 2006, 2009a ve 2009b.

girmemiş olsalar da tarihsel bir ana tanıklık ederler. Her ikisi de üst sınıftan ailelere mensup, eğitilmiş kadınlardır. Bu iki örneğin de gösterdiği gibi⁶, Cumhuriyet'in ilk yıllarında örgütlü spor faaliyetlere etkin olarak katılan elit sporcu kadınlar seçkin ailelerden gelen kadınlardır.

1936 yılında Türkiye'deki spor yönetimi açısından da önemli değişiklikler yaşanır. TİCİ'nin 1936'daki 8. kongresinde, kurumun adının Türk Spor Kurumu (TSK) olarak değiştirilmesi kararı alınmıştır. Ad değişikliğinden daha önemlisi, TSK'nin CHP'yle ilişkisi artık organik bir bağ halini almaktadır. Her alanda olduğu gibi spor alanında da icra organı şeklinde hareket eden parti, TSK'nin kuruluşuyla bu konuda yetkili tek organ haline gelmektedir. TİCİ'nin yerini TSK'nun alması beden terbiyesi konusunda daha fazla girişimde bulunulmasını ve verimli çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Spor programları, organizasyonları ve tesisleri TSK döneminde sayıca artmıştır. Örneğin, ilk uluslararası standartlara uygun stadyum, 15 Aralık 1936'da Ankara'da, 19 Mayıs Stadyumu adıyla açılmıştır. Bu stadyum, ulus devletinin sembolü olan yeni başkent Ankara'da, Cumhuriyet rejiminin sembollerinin, askerler, genç kız ve erkekler ile çocukların kıyafetleri ve müzikli gösterilerinde uyguladıkları figürler eşliğinde resmi geçit yaptığı milli bayramlara yıllarca evsahipliği yapmıştır. Taksim'de 1928'de yapılan ilk 19 Mayıs Şenliğinde ilk komutu, ilk kadın beden eğitimi öğretmeni Mesadet Saver, öğrencilerinin hitabıyla Meso vermiştir.

Otuzlu yılların ikinci yarısı ve kırklı yıllarda, 19 Mayıs Stadyumu, 19 Mayıs törenlerinde akrobatik danslar, çember, kurdele, top vb. eşliğinde gösteriler sergileyen kız öğrencilerin popüler basında, fotoğraflar eşliğinde sıklıkla yer aldığı yıllardır. Beyaz, kısa şortları, kolsuz bluzlarıyla koşan, takla atan, dans figürleri yapan genç kızları izlemek halk kitlesi için alışıldık bir pratik değildir.

Yeni rejimin örgün eğitim kurumu olarak tasarladığı Halkevleri örgütlenmesi⁷ spor faaliyetleri üzerine olan eğitim çalışmalarında da işlevseldir. Bu kurumlarda "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" şiarıyla, ruhun eğitimi için bedeni disiplin altına almak için spor faaliyetlerini kapsayan programlar uygulamaya sokulur. Bu programlar, mahalli şartlara uygun spor, eski sporların ihyası, atlı, yaya, bisikletli geziler, uzun bisiklet turları, dağcılık, yüzme, garplı sporlardan tenis, eskrim ve benzerlerini içermektedir. Spor şubeleri halkevlerinin en yaygın şubelerindedir ve jimnastik hareketlerinin kitlesel olarak uygulanmasını hedefleyen bu şubelerdeki temel anlayış, yurttaşlara modern sağlık anlayışının esası olan kapalı mekan jimnastiğini öğretmek ve bunun günlük yaşayışın en lüzumlu bir aracı olduğuna herkesi inandırmaktır.

⁶ Detaylar için bk. Cantek ve Yarar, 2009; Yarar, 2009b.

⁷ Bu kurumlarla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Yeşilkaya, 1999.

Spor Oyunları Federasyonu'nun eski başkanı ve eski kadın voleybol milli takımı antrenörü Faik Gökay (görüşme, 2007, İstanbul) ile eşi Pakize Gökay (görüşme, 2007, İstanbul), bu dönemde radyoda jimnastik dersleri verdiklerini de anlatmışlardır. Yaygın eğitimde spor teşvik edilirken, örgün eğitimde öğrenciler spordan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. 1930'da bir genelge yayınlanarak, Millî Eğitim Bakanlığı kararıyla öğrencilerin kulüplerde spor yapmaları yasaklanmıştır. Bundan böyle öğrenci, ancak okulundaki spor yurduna üye olabilecektir. Eğitime öncelik verilecektir. Bu karar amatör olarak spor yapan öğrencileri engelleyerek sporun kaynağını kurutmuştur. Kulüpler, yaş ilerlemiş sporcularını geri çağırmak zorunda kalmışlardır (Hiçyılmaz, tarihsiz). II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, beden terbiyesi ve sporun askerlik pratikleri ile bir arada düşünülmesine yol açmıştır. Genç Cumhuriyet, bu konuda da Batı Avrupa'dan, özellikle de Almanya ve İtalya'dan ilham almıştır. O dönemde, Alman gençlik teşkilatı Hitler-Jugend ile İtalya'daki benzeri örgüt olan Ballila'nın hukuki yapıları örnek alınarak yerli bir yapılanmaya gidilmiştir.

Sportif faaliyetlerin boş zaman faaliyeti ve rekabet yaratıcı birer eğlence olmanın ötesine geçirilmesi çabaları, futbolun, kitleleri edilgenleştirici bir branş olarak geri plana itilmesi zorunluluğu hakkındaki tartışmalarla eşzamanlı ilerler. Gençliğin futbola duyduğu ilginin tutkuya dönüştüğüne inanan yerli uzmanlar, bu ilgiyi, vatan savunmasına yarayacak alanlara, örneğin atıcılık, kayak, uçuş sporları, yüzme gibi branşlara kanalize etme gayreti içine girmişlerdir. Bunun yanında milli sporların yeniden canlandırılması ve bu sayede de milli duyguların uyandırılarak, olası bir savaş durumunda gençliğin ruhen ve bedenen vatan savunmasına hazır bulunması gereği üzerinde durulmuştur.

Diem'in raporunun değerlendirmeye alınmasıyla başlayan süreç, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı acil durumla baş etme zorunluluğuyla birleşince, beden terbiyesi ile ilgili tüm faaliyetlerin Başbakanlığa bağlı ortak bir çatı altında toplanmasına karar verilmiştir. Böylelikle, 1938'de Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü (BTGD) kurulur. Direktörlüğün başına Tümgeneral Cemil Tahir Taner getirilir. Danışma kurulu üyeleri arasında Adnan Menderes ve Burhan Felek de vardır. BTGD'nin kurulmasından hemen sonra mevcut federasyonlar lağvedilir. Yeni federasyonlar kurulur. Bunlar atletizm, futbol, güreş (boks ve halter), su sporları, bisiklet (motosiklet), atıcılık, dağcılık ve kış sporlarıdır. Tenis, hentbol, basketbol, voleybol ve diğer branşlar ise tek bir federasyon şemsiyesi altında toplanır: Sportif Oyunlar Federasyonu.

Federasyonların ne tüzüğü, ne kuralları gösteren basılı evrakı, ne de hakemleri vardır. Henüz yeterince müsabaka deneyimleri bile yoktur. Federasyonlara kayıtlı kadın sporcu ise bulunmamaktadır. Bu federasyonlara 1940'da İzcilik Federasyonu da eklenecektir.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Spor

1930'larda kısa askerlik süresinin, savaş sanatı ile ilgili en gerekli bilgilerin kazandırılması için yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle, farklı yaş gruplarından kadın ve erkekleri temel askerlik bilgileri konusunda eğitecek yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. 1926 yılında itibaren, askerlik dersleri liseler ve öğretmen okullarının son iki sınıfında uygulanmaya başlanmış ve ders bitiminde öğrenciler silah kullanmayı öğretmeyi de hedefleyen, izci kamplarını andıran 15 günlük kamplara gönderilmişlerdir (Akın, 2004, ss. 140-141). 1930'ların ortalarından itibaren ise askerlik dersleri okullarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Öte yandan tüm bunlar askeri yönelim taşıyan fiziki kültür faaliyetleriyle desteklenmiştir. Nitekim 1938'de kabul edilen Beden Terbiyesi Kanunu çerçevesinde "Beden Terbiyesi Mükellefiyeti" adı altındaki yeni bir uygulama, başta gençler olmak üzere tüm halka temel askerlik becerilerini kazandırmak ve onları ülke savunmasına hazırlamak amacıyla başlatılır. Bu uygulamayı ülke çapında yönlendiren Tümgeneral Cemil Tahir Taner'dir.

Beden Terbiyesi Kanunu'nun 4. maddesi, gençlerin boş vakitlerinde gençlik grupları ya da kulüplerine girmeleri ve beden terbiyesi faaliyetlerine katılmalarını zorunlu tutmuştur. Bu madde ile getirilen zorunluluk, Cumhuriyet rejiminin vatandaşın boş zamanlarını dahi denetim altında tutarak, medeniyet projesine eklemelerini çabuklaştırmak ve kolaylaştırmak anlayışına denk düşmektedir. Bu tür faaliyetleri yürütecek kulüpler ve gruplar bile yine devlet denetiminde olacaktır.

Beden Terbiyesi Nizamnamesi, mevcut spor kulüplerinin Beden Terbiyesi Kanunu'na intibak ederek, isimlerini gençlik kulüpleri olarak değiştirmesini öngörmektedir. Halihazırdaki veya kurulması planlanan kulüplerin askeri bir hiyerarşiye tabi olmaları istenmektedir. Bunu yapmazlarsa, resmen sportif faaliyetlerde bulunamayacaklardır. Nizamname ile getirilen bu yenilik, spor kulüplerinin anlamlarını, görev ve sorumluluklarını yeniden tanımlayarak, onları bir gençlik teşkilatının mahalli şubelerine indirgemiş olmaktadır. Artık kulüplerde, 12-45 yaş arası her vatandaş, zorunlu tutulan beden terbiyesi idmanlarını yapacaktır.

Gençlik kulüplerinin hedef kitlesi daha çok eğitim sisteminin dışına düşmüş vatandaşlardır. Kulüpler sadece sportif faaliyetlerle ilgilenmeyip, sağlık ve askerlik alanlarındaki çalışmalara da katkıda bulunacaklarından, Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü tarafından, isimlerinden "spor" kelimesinin kaldırılması istenmiştir. Ayrıca, bir beden terbiyesi uzmanının yanı sıra, bir "milli müdafaa amiri" de kulüplerin çatısı altında istihdam edilecektir. Spor kulüplerine yönelik bu yaklaşım, federasyonlar için de geçerlidir. Federasyonlar, daha önce de bahsettiğimiz gibi, bu yeni yapılanmaya engel teşkil edecekleri düşünülerek arka plana itilmişlerdir.

Beden terbiyesi faaliyetleri zorunlu olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Zorunlu olanlar, jimnastik; atletizm; hentbol, voleybol ve basketboldan bir tanesi; yüzme ve denizcilik; izcilik; dağcılık ve kayaktır. Zorunlu olmayanlar ise futbol; güreş ve boks; bisiklet ve motosiklet; tenis; eskrim; yelken ve kürek; ağır jimnastikler; halterdir. Futbol, takım sporu olarak takdir görmediğinden ikinci gruba ayrılmıştır. Onun yerine diğer takım sporları, dayanışma duygusu ve bir antrenör tarafından disiplin altına alınmayı öngördükleri için zorunlu tutulmuşlardır. Zorunlu sporların geri kalanları, fiziksel dayanıklılığı arttırmak, yüzme, tırmanma, koşma gibi beceriler edindirmek, karada ve denizde zor koşullarda ayakta kalabilmek, kendini ve başkalarını kurtarabilmek için bilgiler ve beceriler kazandırmak amacına yönelik olarak seçilmiştir.

Spor mükellefiyeti başlangıçta, 18-19-20 yaşlarındaki erkekler için öngörülmüştür. Ayrıca Ağrı, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkari, Siirt, Tunceli, Muş, Van vilayetleri kapsam dışı bırakılmıştır. Milli savunma açısından öneme haiz illerde, 15-17 yaş arası erkekler de mükellef sayılmaktadırlar. Bu kitlenin eğitimi için Türkiye çapında 470 gençlik kulübü ve 689 gençlik grubu oluşturulmuştur. Ancak, mükelleflerin geçimlerini sağlamak için çalışmalarını gereği; antrenmanların keyifsiz ve yorucu olması; zor hava koşullarında yıpratıcı çalışmalar yapılması gibi sebeplerle beden terbiyesi mükellefiyeti amaçlanan yoğunlukta, tempoda ve istenilen başarıyla gerçekleştirilememiştir. Bu mükellefiyet her şeye rağmen, savaşın bittiği 1945'e kadar uygulanmış, 1964'e kadar yürürlükte kalmış, o yıl Danıştay'ın uygulamayı 1961 Anayasası'ndaki "şahsi haklar" bölümüne aykırı bulmasıyla tamamen kaldırılmıştır.

Savaş yıllarında spor ulusal ve uluslararası boyutta önemini kısmen kaybeder ve dolayısı ile federasyon faaliyetleri düzensiz ve özensizdir; elit sporcular yetiştirmeye ve profesyonelliğe önem verilmez. Ayrıca sporun eğlence için yapılan bir faaliyet olarak da görülmesine zaman vardır. Dolayısıyla, daha çok toplumun, özellikle de gençlerin fiziksel güçlerinin ve yeteneklerinin artırılması üzerinde durulması, zamanla kışlada, okullarda, derneklerde ve benzeri kurumlarda sporu beden terbiyesi ve askerlik pratikleriyle birleştiren uygulamaların hayata geçirilmesini beraberinde getirmiştir. Sağlıklı nesiller yetiştirme arzusunun bu uygulamaların hedeflerinden olduğunu eklemek gerekir. Kurucu seçkinlerin söylemlerinde sıkça yer bulan "gürbüz ve yavuz nesil" imparatorluktan devralındığı iddia edilen soluk benizli, hareketsiz, ürkek neslin halefi olacaktır (Akın, 2004). Burada kadınlara düşen rol de her şeyden önce spor yaparak sağlıklı evlatlar doğuran anneler olmak ve spor bilincini çocuklarına taşımaktır (Yarar, 2006 ve 2009b).

4. Cumhuriyet'in Fiziki Kültür Politikaları ve Kadın

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de spor yapan kadınlar seçkin azınlığa mensup olanlardır. Ancak bunun istisnası, İstanbul'daki Çapa Kız Öğretmen Okulu ve Ankara'daki Gazi Terbiye Enstitüsü'dür. İstanbul'dan yetişen çok sayıda başarılı kadın beden eğitimi öğretmeninin orta sınıf kentli ailelere veya taşranın varlıklı eşraf ailelerine mensup oldukları görülmüştür (Yarar, 2009b). 1936'da kız öğrenci kabul etmeye başlayan Gazi Terbiye Enstitüsü'ne kaydolan kız öğrenciler de aynı tür ailelerin çocuklarıdır. Bunların kendilerinden önceki kuşağa mensup sporcu kadınlardan farkları, arzu ettikleri sporu yaparken aynı zamanda bu alandan geçimlerini sağlamak zorunda olmalarıdır. Dolayısıyla, bu iki okul, onlara hem bir meslek edindirmiş hem de çeşitli spor dallarında uzmanlaşarak başarı elde etme imkanı tanımıştır.

II. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu seçkinlerinin Kıta Avrupa'sı, özellikle de Almanya ve İtalya'yı takdirle izledikleri ve oradaki birçok uygulama ile kurumu, Türkiye'ye adapte etmeye çalıştıkları bilinmektedir. İmparatorluk döneminde İslam'ın ve geleneklerin baskısı ve etkisiyle örtüldüğü, gizlendiği, hantallığa mahkum edildiği, çirkinleştirildiği iddia edilen bedenlerin Cumhuriyet'in batılılaşma ve medenileşme hamlesi doğrultusunda gün ışığıyla tanışması, hareketlilik ve sağlık kazanması ve güzelleşmesi hedefi, fiziki kültür politikasının temelini oluşturur. Kalıtım, çevresel etkenler, kötü alışkanlıklar bedensel deformasyonun ve bunun ruhsal uzantılarının sebepleri olarak görülmekteydi. Öte yandan, yeni kurulan bir ülkenin, peş peşe gelen savaşlarda kaybettiği nüfus da göz önüne alınırsa, çoğalmaya ihtiyacı vardı. Ancak, kurucu seçkinler, niceliği arttırırken niteliği koruma ve geliştirme amacı da gütmüşlerdir.

Doğum ve çocuk sağlığı gibi konular gündeme geldiğinde, sorumluluk kadınlara yüklenir. Irkın ıslahı için onu dünyaya getirecek olan annenin bizatihi kendisinin sağlıklı, güçlü ve güzel olması gereği üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan, anne adaylarının beden terbiyesi faaliyetlerine katılmaları hayati önemde görülmüştür. Kadınları spora teşvik eden söylemler, büyük ölçüde, ırkın ıslahına katkıda bulunarak yurt hizmeti görececek olmaları argümanı üzerine kurulmuştur. Kurucu seçkinlerin söyleminde onların yapacakları spor ya da bedensel hareketlilikleri ile kazanacakları bedensel beceriler, öncelikle kendileri için değil, bir sonraki nesil için, yani Cumhuriyet'in bekası için gerekliydi. Spor yapan kadınların sağlıklı bebekler doğuracaklarına yönelik inanç, bilimsel verilerle de desteklenmeye çalışılıyordu. Bu inancın etkisiyle, sporcu kadınlar çok sayıda çocuk doğurmaya teşvik ediliyordu. Erken Cumhuriyet dönemindeki sporcu kadınların önemli bölümünün kurucu seçkinlerin ailelerine mensup olmaları veya ailelerinde sporcuların bulunması, resmi ideolojinin kadın ve spor ilişkisine yaklaşımının göstergesi sayılabilir (Yarar, 2006 ve 2009b).

Ancak sporcu kadınların güzellik kavramı çerçevesinde değerlendirilmeleri, onların yaptıkları sporun türü ve miktarı ile ilişkilendirilmiştir. Her vesileyle kadının erkeğe göre yaradılış itibarıyla daha güçsüz ve naif olduğu vurgulanarak, ona yakışan sporlar sıralanmaktadır. Tenis, yüzme, voleybol, yürüyüş gibi daha estetik olduğu varsayılan, vücudu güzelleştirecek ve aşırı yorgunluk yaratmayacak sporlar kadınlar için uygun bulunmaktadır. Doğurganlık işlevine zarar vermeyecek spor dallarının tercih edilmesi ve yine doğurganlığı engelleyici bir tempoda spor yapılmaması salık verilmiştir. Buradaki temel meselelerden biri de sağlıklı ve üretken bir nüfus yetiştirmektir. Yeni ulus devlet için spor nüfusu düzenlemek için de Foucault'nun deyimiyile bir beden teknolojisidir.

Tenis, yüzme, kürek, eskrim gibi çeşitli spor dalları erken Cumhuriyet döneminde üst sınıftan ve/veya gayrimüslim kadınların rağbet gösterdikleri "seçkin spor dalları" olarak kodlanmışlardır. Bazı spor dallarının seçkin azınlığın ilgisine terk edilmelerinin nedenlerinden birisi de, bu sporların yapılacağı tesislerin sayıca azlığı ve halka açık olmamasıdır. Örneğin Türkiye'nin ilk kapalı havuzunun açılması 1968'i bulacaktır. Heybeliada'daki Deniz Harp Okulu'nda açılan kapalı havuz öncelikle askeri eğitim için kullanılırken, geri kalan zamanlarda sporcuların kullanımına terk edilmiştir. İlk kapalı havuzun İstanbul'da, üstelik de ulaşımın zor olduğu Heybeliada'da açılması, hem İstanbul dışındaki yüzücülerin ihmal edilmesine neden olmuş, hem de İstanbul'daki sporcular için antrenman pratikleri açısından zorluk yaratmış olsa gerektir. Türkiye'de yüzme sporunun gelişmesinde 1943'te Ortaköy'de açılan Lido Havuzu'nun önemli rolü vardır. 1948'de Boğaziçi Kupası adı altında Lido'da yapılan yüzme yarışması o kadar önemli bir olaydır ki, hakemleri yarışmaya davet etmek için Hürriyet Gazetesi bir ilanla aracılık etmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminin sayıları az olan sporcu kadınlarının kayda değer bir özelliği de, birden çok branşla uğraşmalarıdır. Örneğin atletizmle ilgilenen bir kadın sporcu, 100 m., 400 m., 5 bin m. koşabilmekte, gülle veya cirit atabilmekte, engelli koşulara katılabilmektedir. Ya da yüzmeyle ilgilenen bir kadın sporcu, yüzme sporunun her kategorisinde yarıştığı gibi, kürek takımında da yarışmaktadır. 1936 doğumlu Güneş Çapa, Fenerbahçe'de 1954'te basketbola başladığını, bilahare voleybolla da ilgilendiğini söylemektedir. Takımdaki 10-12 kızın, aynı anda hem voleybol, hem basketbol oynadıklarını, atletizm yapanların da bulunduğunu eklemektedir. 1932 doğumlu Üner Teoman Uysal (Ulupınar) 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'na katılan Türk kafilesindeki tek kadın sporcu olarak dikkat çeker. Teoman'ın ailesi de eğitimli, modernleşme ve batılılaşma düşüncesine bağlı, orta-üst sınıf bir ailedir. Teoman, Ankara Kız Lisesi'nde okurken, fiziksel becerileri ve öğretmeninin ısrarıyla Gül Kupası yarışlarına katılır ve Türkiye rekoru kırar. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü

yetkililerinin önerisi ve ailesinin izniyle, çocuk denecek yaşta Londra'ya gider. Londra'daki organizasyon II. Dünya Savaşı sonrasında ilk olimpiyat oyunu olmasına rağmen Teoman, gelişmiş ülke sporcularının bu organizasyona ne kadar iyi hazırlanmış ve ne kadar fazla imkana sahip olarak geldiklerini görmüş, kendisini başarısızlığa hazırlamıştır. Deneyimsizliği ve hazırlıksızlığı onun eleme turunu geçmesine engel olmuştur. Ancak, aktif spor yaptığı yıllar boyunca muhatap olduğu, dönemin Atletizm Federasyonu Başkanı Naili Moran'ın "spora ve kadına kıymet veren" tavrını övgüyle anmaktadır.

Sonuç

Spor modern yönetim biçimi ve zihniyeti açısından önemli bir toplumsal alandır. Nitekim Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetine geçiş ve Erken Cumhuriyet tarihi üzerine yapılan tarihsel bu çalışma da bu sonucu doğrulamaktadır. Ancak Türkiye'de bu tarihsel süreçte, yönetimin toplumsal alana nüfuz etmesindeki genel başarısızlığın spor alanında da tezahür ettiği görülmektedir. Spor alanı kurumsal olarak geliştirilememiş ve toplumsal bireylerin gündelik yaşamının bir parçası kılınamamıştır. Bu noktada İslami kültürün getirdiği alt yapının etkisi olduğu kadar, yönetimlerin toplumsal alan ile devlet arasında kurmayı başaramadığı meşruiyet ilişkisinin ve bilimsel bilgiye dayalı bir yönetim anlayışının kurumsallaşamamış olmasının da etkisinin olduğu görülmektedir. Spor tarihi boyunca spor faaliyetlerine kadınların katılımlarının çok daha zor ve az olduğu da bir diğer gözlemlerdendir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Kaynak Yayınları.
- Akın, Y. (2004). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Andrews, L. D. (1993). Desperately Seeking Michel: Foucault's Genealogy, the Body and Critical Sport Sociology. *Sociology of Sport Journal*, 10, 148-167.
- Boratav, K. (1988). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*. İstanbul: Gerçek.
- Çapan, Ş. (1999). *Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan*. Muğla: Ünay Yayınları.
- Dean, M. (1994). *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology*. Routledge. New York.
- Fişek, K. (1980). *Spor Yönetimi*. Ankara: A.Ü. SBF Yayını.
- Fişek, K. (1983). Türkiye'de Spor. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. London, Routledge.
- Foucault, M. (1976). *Discipline and Punish*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1988). Politics and Reason. *M. Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings 1977-1984*. London: Routledge.

- Foucault, M. (1990). *The History of Sexuality, Vol. I*. Harmondsworth: Penguin.
- Hiçyılmaz, E. (t.y.). *Türk Sporunun Yapısal Analizi*.
- Keyder, Ç. (1993). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınlar.
- Rabinow, P. (1991). *The Foucault Reader: An Introduction to Foucault's Thought*. London: Penguin.
- Rose, N. (1993). Government, Authority and Experties in Advanced Liberalism. *Economy and Society*. 23(3), 283-299.
- Teoman, S. (2001). *Kadın ve Spor: Ajanda İstanbul*. İstanbul: Kadın Kütüphanesi Yayınları.
- Yarar, B. (1999). Popüler Kültür ve Siyaset: 1980'lerde Yeni Sağ ve Futbol. *Mürekkep Dergisi*, 13.
- Yarar, B. (2005). Hegemonic Struggle, the State and Popular Culture The case of Football in Turkey. *European Journal of Cultural Studies*, 8,197-216.
- Yarar, B. (2006). Türkiye'de Ataerkil Kültür ile Spor Arasındaki İlişkiler: 1920'ler ve 1930'larda Kadın ve Spor. *Türk(İye) Kültürleri* (G. Putlar, T. Erman, Ed.). Ankara: Tetragon Yayınları.
- Yarar, B. (2009a). *Politics and/of Popular Culture: Football and Arabesk Music in the Times of the New Right in Turkey*. Vdm Verlag.
- Yarar, B. (2009b). *Türkiye'de Modernleşme Süreci İçinde ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyete Dayalı Yeni Beden Ekonomisinin ve Kadının Toplumsal Kimliğinin Kuruluşu ve Dönüşümü*. TUBİTAK 106K026 Nolu Proje Sonuç Raporu.
- Yeşilkaya, N. (1999). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınlar.

Görüşmeler

- Faik Gökay, 1919 Doğumlu, Beden Eğitimi Öğretmeni ve Spor Oyunları Federasyonu Yöneticisi, İstanbul'da Yaşiyor, görüşme 2007 yılında gerçekleştirildi.
- Feriha Şakar, 1930 İstanbul-Pendik Doğumlu, Emekli Beden Eğitimi Öğretmeni, Evli Değil, Görüşme 2007 yılında İstanbul Pendik'de gerçekleştirildi.
- Pakize Gökay, 1920 Doğumlu, Beden Eğitimi Öğretmeni, Üniversite Mezunu, İstanbul'da yaşıyor, Görüşme 2007 yılında gerçekleştirildi.
- Üner Teoman Ulupınar, 1932 Doğumlu, Koşucu, İstanbul Yüksekokul Mezunu, Sanatçı, Evli, İstanbul'da yaşıyor, görüşme 2006 yılında gerçekleştirildi.

